

L'ENÈEIDE IN DIALÈT CREMUNÉES

vegñida fóra da la pèna de

Güstéen Melegòt

Prìma de scuminciàa el viàc sö l'òpera de l'Enèeide, gh'ùm de parlàa 'n briis de chì el l'aa scriviida. Sarès a dèi de Publio Virgilio Marone, che da adès in avàanti ciamarùm sulamèent cu'l so prìm nùm in dialèt: Virgìlio.

Nasiit in de'l mantuàan a'l tèemp de l'antiiga Róma, el 15 de utùber de'l 70 a. C., in de'n pòst ciamaat alùura Àandes e adès Piétole, Virgìlio 'l éera fióol de na famiilia de agricultùur che stiiva pròpia bèen de bursél. Cuśé de regàs al gh'aa pudìit stüdiàa in de cèerte scóole de lüso: a Cremùna, a Milàan e dòpo àanca a Róma.

Chì, in de la citàa etèerna, el gh'è 'ndàt quàant el gh'iiva cumpiit i quìndes àn e 'l è stàt lé infina a i viint àn, indùu el gh'aa pudìit scultàa le lesiòon de retòrica de'n bravìsim maèester, Epìidio, inséma a i regàs de le familie püsée aristocràtiche de la citàa. Fra chéesti fióoi gh'éera àanca en regàs che sarès diventàat imperadùur e pò àanca prutetùur de'l stès Virgilio: sarès a dèi Augùusto, che 'l éera en pòo püsée véc de lüü.

A prupòsit de la puešia de Virgìlio, biśógna ricurdàase che l'è nasiida in de 'l ambièent de chéi persunàc ch'ii vegniiva ciamaat alùura *poetae novi*. Fra de lùur el püsée famùus 'l éera 'n àalter puéeta de la Vål Padàana: sarès a dèi el verunées Catùlo.

Indùu tóta la gèent l'è restàada cun la bùca davèerta, 'l è stàt quàant Virgìlio el gh'aa fàt cugnùser a i letùur i dées puemèt de le *Bucòliche*, scriviit da'l 41 a'l 39 avàanti Crìst. Chì, in chéeste pàgine, lüü el pàarla de la natüüra e de la vità de i paišàan, i laurèent che sgubàava in d'i càamp de la so tèra mantuàana.

In de j àn fra el 37 e el 30 a. C., Virgìlio el gh'aa scriviit invéce le *Geòrgiche* sö indicasiòon de Otaviàano, che 'l vurìiva la pàas in de chéj àn lé, la pàas de la so gèent a tôte le manéere, apéena dòpo la guèra che gh'éera stàt cun Antòonio e Cleopàatra e la vitòoria utegnìida in de'l 31 a.C.

Sèemper sö indicasiòon e deśidéeri de l'imperadùur, che 'l gh'iiva dumandàat de scrìiver en poéma per la glòoria de Róma e de la so stésa persùna, el puéeta de Piétole el gh'aa pensàat de scrìiver, in de'l 19 a. C., l'òpera de l'*Enèeide*, che 'l gh'aa mìa finìit de'l töt però, perchè la mòort el l'aa purtàat jà el 21 de setèember, pròpia in chél àn lé, quàant 'l éera adrée a turnàa indrée da 'n viàc in Gréecia, indùu 'l éera 'ndàt a višitàa le tère che 'l gh'ia cantàat in de'l so poéma: l'*Eneide*.

Chéesta 'l è n'òpera gràanda, scriviida in dùdes càant, i prìm sées sö 'l mudél de l'*Odisea*. Chì Virgiliio el pàarla de'l viàc che Enéea el gh'aa fàt da Tròja a'l Làasio. Invéce in de j üültim sées càant el gh'aa scriviit sö 'l mudél de l'*Illiade*, cun le aventüüre sèemper de Enéea, prima che chéesto persunàc el se fermès per sèemper in Itàalia.

La guèra viista da Virgiliio l'è na ròba bröta e urèenda, vardàada cun spavèent da chiì pròpia el la pòol miia véder. El puéeta el na pàarla perchè el spéerava che Augùusto el mantegnès la pàas per sèemper.

Ma adès l'è üura de mucàala lé de ciciaràa e de s'cumìncia invéce a léger cuśa gh'aa scriviit Virgiliio in de'l prìm càant de'l so liber famùs.

• PRÌM CÀANT

Lasàada la Sicìilia, indùà el s'éera fermàat da Acèeste, che l'éera en persunàc de la so gèent trujàana, e che 'l éera 'ndàt lé cun de j àalter scapàat da Tròja, Enéa el s'è metiit in viàc cun i so sòci imbarcàat sö na vintina de nàavi.

Giunóone, che l'éera la so nemìiga püsée carugnèenta, la gh'aa cercàat alùura, in töte le manéere, de metiighe el bàch in de le róode e de fàaghe 'ndàa de travèers el viàc.

Cuśé la gh'aa dumàandàat a Éolo, el rè di vèent, de fàaghe en piaśéer, cun la prumésa de dàaghe dòpo in mujéer la nìinfa Deiopéa, che l'éera bèla 'me 'l sùul.

Éolo, sbraśeliit da la vója de viighe chéesta regàsa meraviliuùśa, el gh'aa pö capiit nièent e sübit el gh'aa mìs in pée en tempestàada màai viista prima, pròpia in de chél tucheléen de màar indùà se muìiva le nàavi de i trujàan scapàat via da cà.

S'è vist alùura 'ste nàavi, cun i rèem s'cèpàat, balàa sèensa cuntròl, pròpia là in méśa a le óonde in de 'n màar rabiùus e catiif. Per furtöna la tempestàada l'è stàta fermàada da'l diò Netùuno, che 'l s'è metiit a ustiàa, cun de le parulàse, adrée a i vèent che i gh'ìiva pensàat, sèensa el so permès, de méter in pée töt chél badüél lé.

Enéea l'è riesiit alùura a rìiva sö la còosta de la Lìbia, ma 'l è rivàat lé cun apéena sèt nàavi. Chì, finalmèent, 'l è riesiit a truàa de mangiàa, dòpo viighe cupàat sèt cèervi in de 'n bòsch lé apróof. Intàant Vénere, màader de Enéa, la gh'aa dèt a Giòove de cùma l'éera stàta catiiva Giunóone cun el so bèl fióol trujàan.

Giòove el gh'aa sübit rispónt a Vénere de miia preocüpàase. E sübit dòpo el gh'aa mandàat in frésa Mercùurio a Cartàgine, da Didóone, regina de la citàa, per diighe de fàa féesta a i trujàan rivàat da le so pàart.

Vénere, intàant, travestiida in de 'l bòsch da regàsa endàta a càcia, la se fà véder da Enéea e la ghe diis el nùm de chéla tèra lé africàana. E la ghe cöönta àan la stòoria miia tàan bèla e pièena de guài de la regina Didóone. Pö el la quèercia in de 'n nìigol

inséma a'l so sòcio Àcate, che 'l éera lé apróof. Cuśé i dùu i rìiva a Cartàgine sèensa ìser vîst da nisöön. Invéce lùur i póol vardàa bèen la citàa, che l'éra pròpia pràan bèla, nóoa nuèenta. E i la vàarda cun la bùca d'avèerta e ghe véen àan de piàanşer quàant i vèt pitüràada, sö i müür de la citàa, la stòoria de la so citàa. Sée, la stòoria de la guèra de Tròoja!

Dòpo 'n pòo, se vèt vegniighe incóontra Didóone e àan i cumpàgn trujàan de che j àaltre nàavi, che Enéea el crediiva bèle mòort o dispèers diùsa 'nduè. Didóone la gh'aa dàt ospitalitàa a tóti e la gh'aa dît de 'ndàaghe adrée in de'l so palàs. E cuśé, tóti cuntèent, i và a mangiàa inséma a la regina.

Càanti la guèra,

*e càanti 'l òm che per prìm da Tròoja 'l è vegniit
in Itàalia, scapàat per voluntàa de 'l destéen
sö le spiàge de Laviinio. Per en pés, sèemper
turmentàat, e per tèra e per màar, da quaidöön de
'l Oliimpo, per la ràbia màai finìida de la spietàada Giunóone,
el gh'aa patiit tàanti àan in guèra: fin'a quàant el gh'aa
mìs in pée na citàa e lasàat in de'l Làasio i Penàati de Tròoja,
che j è la radiis gluriùuśa de la ràsa d'i Latéen de Àalba,
e de le müüra de Róma, la citàa süpèerba.
Càara Müüśa, ricòordeme té le ragiòon de tàant
penàa dulurùus: ricòordeme l'uféeśa e la vendéta
de la regina de'l céel che la gh'aa vurìit fàa sufrii
in töte le manéere 'n òm famùus per la so buntàa.
I Celèst éei bòn, dònca, de tégner in cóor na ràbia cuśé gràanda?*

• LA RÀBIA DE GIUNÓONE

*Gh'éera alùura na citàa antìiga, dùa ghe stìiva i Tìiri,
che da luntàan la vardàava l'Itàalia e indùu el Tévere
el finìiva in de'l màar: l'éera Cartàgine, na citàa siöra,
armàada da fàa paüüra. Se diśiiva che Giunóone
el la preferiiva a ògni àaltra tèra, perfina a Sàamo*,
e che a Cartàgine la ghe tegnès j armàamèent
e àanca 'l so càr. La Déa, alùura, la vurìiva fàaghe utégner,
se 'l Destéen* el fùdeses stàt de l'idéa, 'l impéeri de'l móont.
Ma l'éera vegniida a savii che da'l sàanch trujàan
sarès nasiida na ràsa de gèent destinàata a ficàa śó
le müüra de Cartàgine; e che en pòpol fòort in guèra,*

*dove Giunone era nata

*dal Fato

*che cumandàava bèle tàante nasiòn, el sarès vegniit
a purtàase via la Libia. Cùsé dišìiva la stòoria che filàava le Pàarche.
Per paüüra de'l dumàan, sèensa desmentegàase la guèra
che la gh'ìiva mìs in pée sóta Tròja per i so bèi Argìivi,
Giunóone la gh'ìiva adòs amò tàanta ràbia,
inséma a 'n dulùur gnamò pasàat: la gh'ìiva inciudàat,
infàti, dèenter in de'l cóor el giüdìsi de Pàride,
per la carugnàada de la so belésa miia cunsideràada,
e la vendéta vèers la ràsa trujàana, in unùur a Ganiméede (1). *coppiere degli Dèi
Rabiida per tóti 'ste tòort, la Déa la tegnìiva luntàan da'l Làasio,
sbalutèent sò j óonde, i Trujàan scapàat da i Gréeci e da'l tremèent
Achìle: e lùur j éera muìit da'l destéen per ògni màar,
da tàanti e tàanti àn. L'èera pròpia na ròba cumplicàada, düüra e
incarugnàada, fàa nàser la stòoria de la gèent rumàana.*

(1) Ganimede, figlio di Troe, re di Troia, che per la sua bellezza fu rapito da un'aquila inviata da Giove e trasportato in cielo perché servisse come coppiere degli dèi.

• ÉEOLO E LA TEMPÉESTA

*Apéena lasàat lé de vardàa la tèra de Sicìilia,
i Trujàan cuntèent i sistemàava le véele vèers el làarch,
intàant che le póonte de brùuns le tajàava le óonde salàade.
Giunóone, che la gh'ìiva da sèemper in de'l cóor na ferìida,
quàant la jà vìst, la s'è dìta: “Duaròoi dònca lasàa pèerder
la me ràbia e dèi che gh'òo perdiit, sèensa rièser
a mandàa fóora da i pée, da l'Itàalia, el rè de i Truiàan?
Ma la pèensa miia a'l Destéen! Epüür Minèerva la gh'àa pudìit
incendiàa la flòta de i Gréeci e negàai tóti in de'l màar
per le cùulpe sulamèent de öön: de Aiace d'Oileo!
Sèemper lée la gh'àa sbatiit šó da i nìigo i lampès de Giòove,
e spantegàade le nàavi e mandàat in fùrlòorum el màar,
scumpaginàat in de l'àaria Aiàace che 'l tràava só de le fiàme
da'l stómech impirlèent, per fàal pò infilsàa sò la sculiéra;
e mé, che vòò dinàans a tóti i Dèei de l'Olimpo,
suréla e mujéer de Giòove; mé che fòo la guèra da tàanti àn
sulamèent a 'n pòpol, ghe rièesi miia a inciudàal per sèemper.
Da chì in avàanti chi parlaràa bèen de la glòoria de Giunóone,
e pò 'l digarà màai de fàa d'i sacrifici a i so àaltar?”*

La Déa, che la tegnìva strenšit chèesti penséer in de'l cóor,
 incarugnìda de ràbia, l'è rivàada a l'ìšula Eòlia,
 règn de i nìigoì, na tèra pièena de i vèent püsèe rugnùus.
 Chì, el rè Éolo el cuntròla in de na cavèerna grandìsima
 le tempéeste püsèe bastàarde e i vèent dispetùus
 che 'l tèen prešunéer, càrich de cadèene gréeve tàant.
 I se móof tóti ch'ii pàar di diàaoi didrée a le sbàre
 cun di vèers da tòor castràat che móof infina le muntàgne;
 Éeolo, cun in màan el bàch de'l cumàand, setiit sö 'l ciümél,
 el ghe fàa però 'ndàa via el nervùus e el ja fà stàa bòn.
 Se 'l gh'èes miia de fàa cušé, i vèent fresùus
 i purtarès via per sèemper in de l'àaria
 i màar, le tère e 'l céel néegher e bröt.
 Per la paüüra de 'ste perìcol, Giòve che töt el póol,
 el ja mìs saràat sö in de cèerte cavéerne, querciàade insìma
 da de le gràan muntàgne, cun en rè a cumandàai
 che'l savès, trà per trà, tegnìi o mulàai cun sicürésa.
 Giunóone la gh'aa parlàat cun na süplica:
 "Éeolo, scùulteme! Per el fàto che el Pàader de tóti
 nuàalter Déei, e rè de j òm, el t'aa fàt divèenta padròn
 de tóti i vèent per calmàa j óonde o fàale rivàa fina a
 le stéle, te gh'èet de savii che na ràsa de gèent, che pódi
 miia véder, la nàviga in de 'l màar Tiréen per purtàa
 in Itàalia Tròja e i Penàat che i gh'aa perdiit la guèra:
 méteghela tóta cun i to vèent, màanda a pìch le nàavi,
 o fàa pèerder in de'l màar i Trujàan carugnùus.
 Mé gh'òo quatòordes Niinfe, bèle de fàate giràa 'l còo,
 te darò Deiópea, la püsèe carìna de tóte,
 la farò tóta tùa cun en grùp che se pudarà pö desligàa.
 E vóori, per el fàto che te mèet ütàat, che la stàga cun té
 tóta la vita per fàate pàader de fiòoi bèei cùma pòochi".
 Éeolo el gh'aa rispundìit: "A té, Règina, spéta deciider
 chél che te vóot, a mé spéta fàa chél che te me dīset.
 In tóte le manéere, el me règn te me l'èet dàat té, cùšé
 el me bàch de cumàand* e àanca 'l aiöt de Giòove: 'l è to
 mérit se me séti šó in d'i banchét in de'l céel, se sùunti el
 rè di vèent. Alùura Éeolo, cu'l pée de la làancia, el gh'aa
 picàat sö 'l fiàanch de la muntàgna e i vèent, in fiila stréta

*scettro

cùma ‘n bataliòn de suldaat, j è rivàat da la pòorta
e i gh’aa fàt pióover tóta la so ràbia in sö la tèra.
Éeuro, Nòoto e Àfrico, tóti pàader de tempéeste,
j è piumbàat inséma sö’l màar e i l’aa rigiràat in àaria
per fàa ‘ndàa muntàgne de undàade cóontra le spiàge.
J òm i vušàava per la paüüra, le còorde de la nàave le
cridàava. D’i niigoì i sguarnàava el céel e la lüüs a j óc d’i
Trujàan: se slargàava néegra la nòt sö ‘l màar. El céel el
trunàava, l’àaria ‘l éera pièena de föölmin e töt, in de àaqua
e in de’l céel, fiiva paüüra a i marinàar la mòort mìa tàant
luntàana. A Enéea se giasàava fina ‘l fidech per la paüüra,
e cridèent el gh’aa svalsàat le màan vèers le stéle per dîi:
“O mìla vòolte beàat chi gh’aa viit la furtöna de móorer
davàant a j óc de so pàader sóta le müüra de Tròoja! O
Dioméede (2), el püsèe fòort de i Gréeci, gh’èsi pudìit
móorer sóta i to cùulp de spàada in d’i càamp de lìlio, dùa,
cupàat da’l fióol de Téeti, el fòrt Ètore lè là stèench in tèra,
indùà gh’è àan el gràant Sarpedonte (3) e ‘dùà ‘l fiöm
Simoènta (4) el gh’aa paràat jà tàante de chéle àarmi e
tàanti cadàaver de gèent eròica!”.

In de ‘n mumèent na ràfica de’l vèent de tramuntàana
el cèentra la so véela e la svàalsa le óonde fina a’l céel.
Se spàca i rèem, la prüa la giira e la nàave la pòorta el fiàanch
vèers le óonde vàalte tantìsim; na muntàgna d’àaqua la
rìiva a ‘l imprüiśa. I marinàar i pàar vulàaghe insìma, de j
àalter i vèt in méśa a j óonde embriaghèente la tèra in fóont
a’l màar; la tempésta la rebàalta enfina la sàbia.

Tre nàavi sbürlàade da Nòoto le se sbriiśa cóontra i scòogli
che la gèent de lé la ciàma Àare (periculùus in méśa a le
óonde) cun en schenòn apéena sóta a’l màar (5)*.

Èeuro el sbüurla àaltre trè nàavi cóontra muntagnóole de
sàbia, e töt intùurno el ghe mèet na pìla de tèra e se sà mìa
el perché. ‘N undòn gigantèsch el rìiva da in àaria sö la
nàave, davàant a j óc de Enéea, indùà gh’éera sö i Lìici e
‘l fidàat Oróonte (6); el timunéer ‘l è stripàat da’l so pòst
e sbürlàat in de’l màar a bèla fòorsa; en gràant mulinél
fà giràa la nàave per trè vòolte fina quàant de óonde
fresùuše el j àa tiira śò in fóont. Pòochi salvàat i nóoda in

*de 'n màar gràant 'me 'l ünivèers, spantegàat de chì e de là,
fra i lègn che galegiàava, cun chél che réestava d'i tešòor
de Tròoja, e cun le spàade di gueriéer. E bèle la tempéesta
la gh'ìva spacàat la nàave rüböösta de Ilionéeo, inséma
a chéle de'l fòort Àcate, de Abàante, de'l véc Aléete:
töti i póol nièent cóontra l'àaqua che rivàava e le nàavi
s'cepàade e inturciàade le stiiva pö a gàla.*

- (2) Diomede: figlio di Tideo, dopo Achille il più forte dei Greci, duellò con Enea sotto le mura di Troia. Fu salvato da morte soltanto per l'intervento della madre Venere
- (3) Sarpedonte: re della Licia, alleato di Troia, fu ucciso in duello da Patroclo.
- (4) Simoenta: uno dei due fiumi che attraversano la regione circostante Troia; l'altro era lo Scamandro.
- (5) Are: sono scogli insidiosi, chiamati di Egimuro, al largo di Cartagine.
- (6) Oronte era il capo dei Lici, alleati dei Troiani, amico fedele di Enea.

• LA MÀAN DE NETÙUNO

*Intàant Netùuno, per el bajamèent de'l màar, el s'è intüfiit
che gh'éera stàta na tempéesta tremèenda,
cun l'àaqua màta fiin šó là in de la sàbia de'l fóont.
Gh'è vegniit di bröt penséer: el gh'aa tiràat sò cun càalma 'l còo
a livél de j óonde e el gh'aa vardàat töt intùurno,
e el gh'aa vist la flòta de Enéea tóta pèersa in de'l màar,
i Trujàan finiit sóta l' àaqua e pò àan el céel rabiit me 'n càan.
El gh'aa capiit sübit che gh'éera didrée la màan de Giunóne
e, ciamàat i vèent Èeuro e Šéfiro, el gh'aa sübit dît:
"Töta chéla giavàana chì, ve végnela da la vòostra ràsa
de Titàan, da i vòst bèi parèent? Vuàalter, bröt ventàs carugnòn,
gh'ii àan la fàcia de tòla de fàa diventàa ciùch céel e tèra,
e purtàa in àaria undàade gràande cóontra el me paréer!
Mé ve farò... en cüül cušé! Ma 'l è mèi che mé stàga càalmo:
ve darò na scurlìida n'àaltra vòolta, in de na manéera diferèenta.
Menèe le tòle a la svèelta e 'ndèe alùura a diighe a'l vòster càpo
che a cumandàa in de'l màar e a viighe el tridèent che fà paüüra
'l è tucàat in sòorta a mé e miia a lüü.
O Éeuro, Éeolo el cumàanda apéena i sasòn 'dùà gh'è
le vòostre cà! Che ghe véгна püür àan le scalmàane*

in de'l so palàs e el cumàandi püür in de la prešòon di vèent!''.
El gh'ìiva gnamò finìit de parlàa che 'l gh'ìiva bèle
calmàat le óonde agitàade e spantegàat in gèir i nìigoì,
e mìs a pòst el sùul. Tritóone e Cimòtoe (7) i gh'aa mìs inséma
i so sfòors e i gh'aa liberàat le nàavi in séca sö i scòogli:
le stès Netùuno el j àa svalsàat cu'l so tridèent, e pò el gh'aa
veriit el pasàc in méša a i sabiòon e pò calmàat àan
el màar. Dòpo al gh'aa sfiuràat cun le róode legéere
le óonde cu'l so càr. Cùma sùcéet de spès quàant in méša
a tàanta gèent s'ciòpa na rivòolta e la šentàja la dà fóora
de màt, vùla di sàs e déle bràaše, e el rabiòon el fà spüréen
a tòte dò le màan, èco però che i giargianées rabiit i vèt en
persunàc famùus per i so mérit e per la so buntàa
e alùura i tàas, i slóonga j uréce; chél là el ghe smóonta
cun le so paròole la cativéeria e l'intenerìs i cóor;
cušé el badüél in de'l màar el finìs quàant Netùuno,
intàant che 'l vardàava el màar, sóta el céel serèen,
el vulàava só 'l so càr 'me 'n guìndol, cu'i i cavài mulàat.

(7) Tritone e Cimòtoe sono due aiutanti di Nettuno; il primo ne preannunziava l'arrivo soffiando in una grossa conchiglia; la seconda è una delle cinquanta Nereidi, divinità marine che aiutavano i marinai nel pericolo. La più famosa di loro fu Tetide, madre di Achille.

• I TRUJÀAN I RÌIVÀ SÖ LE SPIÀGE DE LA LÌBIA

I Trujàan, fiàch e sgnìch, i céerca de rivàa a le spiàge
püsée višìne e cušé i se pòorta vèers la Lìibia.
En pòst en pòo sguarnàat el s'è veriit davàanti a n' iišula,
che la se sàara sö in dò pàart tàa'me 'n pòort: ògni óonda
de'l màar püsée gràant la và a sbatìighe cóontra e l'iišula
rumpìida in tàanti céerchi 'l è mandàada indrée. A dèestra
e a mansìna la ròcia l'è bèla drìta e dùu scòogli i vàarda
le stéle in de'l céel tàa'me d'i mùuster: sóta i so ciüméi,
per en bèl pòo de màar, le óonde le réesta silensiùuše.
In àalt gh'è 'n sipàari de piàante tòte a möc, tàa'me
'n bòsch de òombre néegre negrèente: a i pée de la
paréet de chél'àaltra pàart, sóta le ròce a meš'àaria, se vèer
na gròta indùu véen fóora na funtàana d'aaqua dùulsa,

gh'è di scragnéi de préeda viiva: el pòst indùà gh'è stà le nìinfe.
 Chì le nàavi le stà féérme, sèensa dùui tacàase a la rìiva,
 sèensa n'àancura che 'l ja liighi cun en fèr a rampiin.
 Enéea el rìiva cun apéena le sèt nàavi che gh'éera restàat
 e i Trujàan, sbarcàat, jè diventàat màt per la cuntentésa
 de tucàa tèra, e i mèt šó le tèende sò la spiàgia meraviliùuša
 e i se slòonga šó in tèra töt in chiculèent de sàal.
 Sübit Àcate el fà ciucàa dùu sàs per dàaghe fóoch
 a le fóje e intàant el gh'aa müciàat atùurno
 de la légna bèla séca. I Trujàan, fiàch per tàante sventüüre,
 i tiira fóora da la nàave, cu'l furmèent 'ndàt a màal,
 le móole, intàant che i prepàara de sügàa a'l sùul
 le biàade recüperàade da'l màar per mašenàale.
 Intàant Enéa el se rampéga sò na ròcia e el vàarda
 'l urišóont per en bèl tòch de màar, cun la speràansa de
 póder véder Antéo ficàat jà da'l vèent cun le so nàavi,
 e le inségne d'i cumandàant Càpi e Càico sò j àalte véele (8).
 Nisöna nàave gh'éera in viista, ma tàch a la rìiva de'l màar
 lüü 'l vèt trii cèervi chi giràava lé vešéen, cun didrée na möcia
 de àalter che püsée in bàs j éera adrée a mangiàa.
 Enéea el se féerma e, cucàat in màan 'l àarco e le fréce,
 che 'l fidàat Acate el se purtàava sèemper adrée, el gh'aa
 cupàat i trii cèervi che gh'éera davàanti, e che pariiva
 che i gh'ès tàanti bròch in téesta invéce de còorni.
 Dòpo 'l è curiit adrée cun le fréce a de j'àalter cèervi
 in méša a i bòsch pièen de piàante e piantunéle, e
 el gh'aa miia lasàat lé de caciàa prìma de viighe slungàat
 in tèra sèt béstie bèle gràande, in de 'n nòmer precìis a
 chél de le nàavi. Turnàat in de'l pòort el gh'aa spartiit töt
 cun i so sòci trujàan. El gh'aa dàt a tōti àan el véen che
 gh'ìiva regalàat Acèeste a i Trujàan in partèensa, in tàante
 àanfure, sò la spiàgia de la Sicìilia. E cušé el gh'aa cunsulàat
 tōti chéi che j éera šó de còorda.
 "O càar i me sòci, sùuntum 'bitüàat da 'n bèl pés a na
 scarùgna néegra, o me càar, che gh'ii duiit mandàa šó d'i
 dispiašéer gràant 'me 'l móont; en Dìo el digarà "muchèla
 lé" àan a chéesti guài! Cun mé gh'ii vist, apróof apróof,
 el rabiòn de Scilla (9), i scòogli che ciucàava in fóont

a'l màar, e gh'ii vist àan le ròce de i gigàant Ciclòopi. Fèeve coràgio, casèe jà tôte le paüüre: fóorse en dé sarà bèl ricurdàa chéesti guài. In méša a tàante stòorie, in méša a tàanti perìcoi 'ndóm vèers el Làasio, 'ndua el Destéen el ne farà véder di pòst pròpia bèj e indua, per voluntà sèemper de'l Destéen, purtarùm amò in vita la glòoria de Tròoja. Mulèe miia 'l màs e stèe sàan per en dumàan püsèe bèl!" Cuśe parlàava Enéea. In méša a i bröt penséer, el fiiva véder sò la so fàcia la speràansa, e el tegnìiva strenšìit in de'l cóor i dulùur püsèe fòort. I so cumpàgn i tribulàava entùurno a la selvagìna e a chél ch'ii mangiàava. I pelàava le béestie e i fiiva diventàa nüüda la càarne. Quaidöön el la tajàava a tucheléen e, amò càalda, el la infiilsàava cun di feretéen, e de j àalter j impisàava 'l fóoch e i metìva sò la spiàgia de le caldéere de bróons. Pò i se tìirava sò 'l balelòt cu'l mangiàa, slungàat in sò l'èerba. E i majàava càarne gràsa e i béeviva de'l véen véc. Pasàada la fàm e netàat töt intùurno, i se mìs a ciciaràa sò i cumpàgn dispèers, cun la speràansa de catàai amò viif o invéce mòort, rivàat a la féen de tóti i so màai, bèle sùurt ad ògni vùus. El bràavo Enéea püsèe de j àalter el piànšìiva in cóor la féen de'l gluriùus Oróonte, chéla de Liico e de Amìico, e chéla de'l fòort Già e de'l fòort Cloàanto.

(8) Antéo, Càpi e Càico erano i tre più importanti comandanti delle navi disperse.

(9) Scilla: bellissima ninfa, innamorata di Glauco e trasformata dalla rivale Circe in un mostro con sei teste di cane, che insidiava i naviganti che entravano nello stretto di Messina e li divorava.

• GIÒOVE E VÉNERE

I lamèent j è finìit quàant Giòove, intàant che'l vardàava šó da' l cèel el màar, indua vulàava le véele, e dùa gh'éera le spiàge, le tère bàse, i popòi sparpajèent, el gh'àa fisàat àanca j óc pròpia sò la Liibia. E Vénere piagnùna, cun i laghermòon in de j óc che lüšìiva, la gh'àa dīt: "Òh té, che te móoet cu'l to cumàand töt chél che sùcéet in de'l móont, e te stremìset cu'i to föölmìn tóta la gèent, diime cùša gh'àai fàt cóontra de té el mée Enéa e i Trujàan,

*e perchè a lùur se saràat sò l'ünivèers, dòpo tàante suferèense,
intàant ch'ii vóol andàa in Itàalia. Té te gh'èet prumetiit
che 'n dé, dòpo en bèl pòo d'an, pròpia da chì, da'l sàanch
nóof de Tèucro, vegnarà fóora i putèent Rumàan, padròn
cùma pòochi de tòte le tère e de'l màar. Cuša t'ài fàt
per fàate cambiàa paréer? E mé che me cunsulàavi
cun la citàa de Tròoia spantegàada in tèra e de la so rüina,
cu'l pensèer de 'n bèl dumàan! Ma adès na gréeva sfürtöna
la s'è impigulàada adòs a chéi valurùus, sgagnàat da tàanti guài.
Té, che te séet el püsèe gràant rè de töti, quàant te farèet lasàa
lé i so dulùur? Anténore (10), scampàat a i Gréeci, el gh'aa
pudiit traversàa 'l Adriàtich e rivàa sèensa perìcol in de la tèra
de i Libùurni, fin dòpo la surgìiva de'l Timàavo, che tàa'me
en màar rabiit el véen fóora da la muntàgna cun nóof bùche,
cun en gràn cincél, e el quàarcia i càamp cun n'aaqua canterìna.
Chì Anténore el gh'aa fundàat Pàadua, e mìs in pée
na culònia trujàana, e pò el gh'aa dàt el so nùm a'l pòpol:
chì el gh'aa tacàat jà le spàade de Tròoja, chì el stà benóne
in de na pàas bèla e paciùuša. Ma nuàalter, che sùuntum
de'l to sàanch, nuàalter che te n'èet prumetiit de regnàa
in de'l céel, perdiide le nàavi (o scarùgna!) sùuntum lasàat
chì per nuàalter e tegniit luntàan da le spiàge d'Itàalia per
el rabiòn de na Déa. Cheschì sarèsel el prémi de la nòostra
buntàa, cheschì el nòoster règn nóof?"*

(10) Antenore, di famiglia troiana, parente di Priamo, accolse propria dimora Menelao ed Ulisse, quando vennero ambasciatori a Troia per trattare della restituzione di Elena. Fu sempre fautore della pace con i Greci, ma non venne ascoltato per cui, si dice, che favorì il rapimento del Palladio da parte di Ulisse e persuase i Greci ad introdurre il fatale cavallo dentro le mura. Dopo la distruzione di Troia fuggì con alcune navi ed un gruppo di esuli, navigò lungo le coste della Dalmazia (Illiria) e dopo una lunga marcia nel paese dei Liburni, tra Dalmazia ed Istria, arrivò alle sorgenti del Timavo, erompenti da nove bocche del sottosuolo carsico, e si spinse sino al luogo ove oggi sorge Padova, da lui fondata, secondo la leggenda.

• LA PREDISIÒON DE LA GRANDÉSA DE RÓMA

*El pàader de töti, cun la so ghignàada che la fà stàa
bòn el céel e le tempéeste, el gh'aa sfiuràat cun en*

bašéen i làber de la fióola e pò 'l gh'aa dît: “Viighe miia paüüra o Citérea, 'l è sèemper chél el destéen di tóo. Te vedarèet la citàa e le müüra prumetiide de Lavìnio (11), te svalsarèet el bòn Enéea infina a le stéle de'l céel: gh'òo miia cambiàat paréer. Lüü (te 'l digaròo, perchè te séet in penséer, e te fòo la cunfidèensa cun i segréet de'l dumàan che rivarà) el farà na gràan guèra in Itàalia, el metarà sóta de i pòpoi curagiùus, el darà a la so gèent le légi giöste e müüra rübööste, fin a quàant, in de la tèersa estàat, el regnarà sò töt el Làasio, e fin quàant tròi frèt invernéen i sarà pasàat da'l dé de la vitòoria sò i Rùtuli. Ma Ascànio, che adès el se ciàma Jùulo ('l éera ìlilio fin tàant che gh'éera el tròno d'ìlilio), el cumpirà trèent' àn de règn en de'l pasàa di méés, e pò el farà fàa San Martiin a la capitàal da Lavìnio a Albalóonga che 'l farà diventàa bèla fòorta cun déle müràje grandiùuše. Lé per trešèent àn cumandarà la gèent de Ètore fin a quàant la sacerdutésa Réa Sìilvia, per l'amùur de Màarte, la gh'aa viit dùu geméi. Alùura Ròmolo, cuntèent de viighe a i fiàanch na pél de fémina de lùf (la so bàalia), el svalsarà, mìa inséma la so gèent, le müüra cunsacràade a Màarte; el ciamarà la so gèent Rumàan, da'l so stès nùm. A chél de'l so dumini, ghe méti miia cunféen de spàsi e gnàanca de tèemp: gh'òo prumetiit 'n impéeri infinìit. E àanca Giunòone, la brütùna che adès la spantéga da ògni pàart màar, tère e céel, la cambiarà paréer in mèj, e cun mé la ghe farà di piašéer a i Rumàan vestiit de tòoga, duminadùur de'l móont. Vegnarà n'épuca, cu'l pasàa de j àn, che i Rumàan i metarà sóta Micéene e Ftia, i duminarà vituriùus àan sò Àargo. Da chéesta rása trujàana nasarà Giùulio Cesare (da Jùulo véen el so nùm) che 'l purtarà a'l màar de l'Océano i cunféen de l'impéeri e la so glòoria fina a le stéle. Té, en dé, te ghe farèet céera in de 'l Olìimpo a'l gràant òm, gluriùs per le tère conquistàade in Urièent; àanca lüü el sarà en Dìo, veneràat da j òm. Alùura, finiiide le guère, el sècul catiif el diventarà bòn; Vèesta, la Lealtàa cu' i cavèi biàanch, Quiriino e so fradél Rémo i farà de le bùne légi; e le pòorte de la guèra

le sarà saràade cu'l fèr e cun d'i ligàm bèen strenšit; là dèenter el Rabiòn sacrilech, setiit sö 'n möc de strümèent de guèra, le màan didrée a la schèena, ligàade cun de le tenàje de bróons, el vušarà de ràbia per nièent cu'l sedasàa in manéera urèenda la bùca pièena de sàanch". El gh'aa dît cušë e da 'l céel in àaria el gh'aa spediit el fióol de Màja perché el gh'ès de sügerii a i Trujàan l'ospitalitàa de la so tèra e de le müüra nóoe de Cartàgine (sèemper che per càašo Didóone, sèensa savii nièent de'l Destéen, la gh'ès miia de mandàai via!). Mercùurio, in de 'n vùl per l'àaria cun le so àale fresùuše, el riiva in de'n àtim a le spiàge de la Liibia. Sübit el mèet le ròbe a pòst, a tòti el cumàanda e infàti i Fenìici i se desmentéga tòte le vóje de fàa de'l màal; Didóone püsè de ògni àalter la mùustra di sentimèent pacifich e bòn per i trujàan che gh'è rivàat lé.

(11) Lavinio: città che Enea fonderà nel Lazio e che così chiamerà in onore di Lavinia, sua seconda moglie.

• VÉNERE E ENÉEA I SE CÀTA INSÉMA

Intàant Enéea, che 'l gh'iiva pasàat tóta la nòt a pensàa cùša 'l gh'ès de fàa, apèena nasiit el dé el gh'aa deciis de andàa a véder i pòst nóof lé intùurno, e a cercàa de capii indùu el vèent el l'iiva infricugnàat. Se gh'ès de stàaghe de j òm o apéena de le béestie catiive (perché el vèt de la tèra a véegher), e pò diighel a i cumpàgn. El sguàarna alùura la so flòta sóta le óombre de'n bòsch, dùa gh'éera na muntàgna veriida in méša, in de la manéera che le piàante le ghe pudès cu'i ràmm fàa na bèla òombra; pò el vè in fóont a i càamp in cumpagnia de Àcate cun in màan dùu giavelòt cun la póonta de fèr. In méša a 'n bòsch el càta Vénere Citérea, che la pàar na regasìna, armàada però tàa'me na véergine de Spàarta, che la sumiilia tóta a la Arpàlice de Tràacia quàant la fiàca i cavài e la làsa indrée, in de la cùursa, Euro cun le so àale. La tegnìiva, cùma i caciadùur de'l so tèemp, tacàat a le spàle 'n àarch fàcil da tégner in màan, cun i cavéi liber a'l vèent e cun i šenóc nüüt nüdéi, e la féen de la véesta ligàada cun en grùp.

“O bèi giüinòt – la gh’aa dît per prîma – gh’îi fóorse vîst pasàa de chî quaidöna de le me suréle, armàada de faréetra, vestiida cun na pél de lince tóta a màce, che curiiva adrée a vušèent a ‘n cinghiàal che ‘l scapàava jà cun la bùca pièena de s’ciöma?” E el fióol: “Gh’òo miia vîst e gnàanca sentiit le to suréle, o bèla véergine. Che nùm gh’òoi de dàate? La to fàcia l’è miia de ‘ste bàande, la to bèla vùus l’è miia cùma chéla de le dóne che cugnùsi mé. O creatüüra de’l céel, sèet Diàana e na Nìinfa? Dàane na màan, alùura, e cunfòorta el nòst andàa dulurùus: dàane na spiéega finalmèent de dùa sùuntum rivàat, sóta che céel: sùuntum a šübianèent, sbatiit de sà e de là da’l vèent e da j óonde gràande de’l màar, sèensa savîi nièent indùu sùuntum rivàat e de chî stà chî. Sarùm cun tè in débit, e ‘n dé per nòostra màan farùm tàanti sacrifici de béestie davàanti a i to altàar!”.

“Me sèenti miia dègna de chéesti unùur – la gh’aa rispòst Vénere – Nuàaltre fióole de Tìiro pòortum sèemper la faréetra e stivàai duràat bèi vàalt. Chéesto ‘l è ‘n règn di Fenìici, de la citàa de Agenóre vegniida sö in tèra de Lìbia, dùa gh’è de la gèent bràava a fàa la guèra. La so regina l’è Didóone, partiida en bèl dé da Tìiro, da dùa l’è scapàada cun so fradél. Tàanta l’è la cativéeria che lée la gh’iiva patiit, lóonghe le so suferèense.

Vóori cüntatele àanca se per ‘n tucheléen apéena. Sichéo, el padròn de tèra püsèe siör de tóti i Fenìici, l’éera el so spùus aduràat. Ma regnàava sö la citàa de Sidóone el fradél de lée, Pigmalióone, catiif ‘me ‘l àj, püsèe de tóti i bestiòn de la Tèra. I dùu i la fàta a tiighe. El ditadùur catiif, sbrašeliit da la vója de òor, el gh’aa fàt en tranél a Sichéo e el l’aa infilsàat davàanti a j àaltar sèensa pensàa en mumèent a’l dulùur gràant de so suréla. Per tàant tèemp el gh’aa dît nièent, o de le bàle, a l’amàante sbrašeliida da’l dulùur.

Ma in sógn, la puaréta la gh’aa vîst la figüüra de’l mariit gnamò sutràat: el gh’aa svalsàat la fàcia smòorta e el gh’aa fàt véder ‘l àaltar prufanàat e ‘l so stómech sbüşàat da’l fèr. El gh’aa dît cùma j éera ‘ndàte veramèent le ròbe. Pò el l’aa cunvinciida a scapàa, de ‘ndàa via da Cartàgine.

E per dàaghe na màan el gh'aa cunfidàat d'ua gh'éera, sguarnàat s'òta tèra, en tešòor antiich, n'abundàansa d'òor e d'argèent che nisöön cugnusiiva. Didòone, tòta emusiunàada a sèenter chéesta stòoria de dulùur, la s'è preparàada a scapàa, cun di cumpàgn fidàat tra chéi chi gh'iiva paüura de Pigmalióone. I congiüràat i gh'aa purtàat via le nàavi bèle próonte per pàarter e i jàa cargàade d'òor: le richése de'l gràan piuciòon j è stàate purtàade jà per màar, e na dóna la gh'aa cumandàat l'uperasiòon. Pò j è rivàat in de'l pòst 'ndùu adès te vedarèet végnier s'ò le müura grandiùuše e le cà de la nóoa Cartàgine. I gh'aa cumpràat tàanta tèra quàanta na mišüura na pèl de tòor tajàada sutiila. Per chéesto la citàa l'è ciamàada àan cu'l nùm de Bìirsa (12). Ma dišiime, vuàalter ch'ii sii? Da che paées vegniì? Indùu pensèe de 'ndàa? Cun na bufàada gréeva Enéea el gh'aa rispòst: "O Déea, se gh'èsi de pàarter da l'inisi de le nòostre Disgràasie e té te gh'èset la vója de scultàa la stòoria di nòoster guàj, prìma de viighe finìit se sararès el céel e Èespero el pudarès saràa s'ò la lüüs de'l dé. Na tempestàada la n'aa sbürlàat s'ò le spiàge de Liibia dòpo viighe giràat per en bèl pòo per tàanti màar, partiit da l'antiiga Tròoja (se per càašo el nùm de Tròoja el fùdes rivàat a le vòostre uréce). Me sùunti Enéea, el pìio, famùus infina a le stéle, e s'ò la flòta pòorti cun mé i Làari scampàat a'l nemìich. Cèerchi l'Itàalia, la bèla cōna de la me ràsa nasiida da Giòove. Sùunti 'ndàt adrée a la fürtōnae me sùunti imbarcàat s'ò'l màar de la Friigia (13) cun viint nàavi: Vénere la n'aa insegnàat la stràada. Me n'è restàt sèt apéena, inturciàade da'l vèent e da j óonde, e sèensa éser cugnusiit da la gèent, vòo a la céerca de fürtōna, casàat jà da l'Euròopa e da l'Àašia, e sùunti ch'ì in méša a i dešèert de la Liibia".

Vénere la gh'aa miia supurtàat de vediil lamentàase Amò e cùsé la s'è mìa lée a ciciaràa, pròpia in méša a'l so dulùur: "Sòo miia chi te séet, ma crèdi miia che te sia udiùus a i Celèst, dàto che te séet vegniit a la citàa de i Tiiri. Và avàanti per la to stràada e và infina al palàs de

*la regina. Pódi bèle dîte - se i me genitùur i s'è miia sbaliàat
a insegnàame a strulegàa - che i to cumpàgn j è sàalf
e la flòta l'è a'l sicüür, sbürlàada in de 'n pòst serèen
da 'l cambiàa de i vèent. Vàarda cùma j è cuntèent
chéi dùdes cìgni, che l'àquila de Giòove intàant
che la vegniiva šó la gh'iiva sparpajàat per l'àaria:
adès i se vèt, in lóonga fiila, o a catàa el pòst
dùa fermàase o a vardàa bèen sèemper chél pòst lé.
Cùma chéi cìgni che i se divèert a sbàter j àale,
cun tàanta giòja e i vùla in cìrcol, e i càanta,
cušé le to nàavi e i to sòci o j è bèle rivàat in pòort
o j è adrée a rivàaghe cun le so véele bèle tiràade.
Và dònca avàanti sèensa paüüra, pòorta sicüür i to
pàs indùu la stràada la te mèena!"La gh'aa dît cušé, e
intàant che la se giràava indrée la gh'aa fàt véder el so
còl meraviliùus, i so cavéi prüfümàat d'ambròšia i
gh'aa mandàat fóora 'n prüföm celestiàal, la véesta la
s'è veriida fina ai pée: la gh'aa fàt véder cùma se móof
na véera Déa in de'l caminàa. Enéea el gh'aa ricunusiit
so màader in de'l vediila andàa viae alùura el gh'aa dît:
"Catìiva àanca té, perché sügütet a tóo de bàla to fióol
cu'l metiite in màaschera? Perchè pódi miia strenšiite la
màan, sentiite parlàa, rispóondete sèenza sguarnàame?
Intàant che'l dišiiva cušé el s'è muiit vèers le luntàane
müüra. Vénere la gh'aa mìs intùurno a i viandàant n'àaria
spèsa, e la gh'aa metiit adòs en vèl de fümàana perché
nisöön el pudès védei o tucài o fermàai o dumandàaghe
le rešoon de'l so ariif. Alùura la Déa l'è vulàada fina a
Pàafo, la gh'aa vist amò chél pòst incantàat dùa i gh'aa
costruiit in so unùur en gràn tèempli, e dùa cèent altàar
profümàat de fréesche ghirlàande i brüüša incèens.*

(12) *Birsa*: vocabolo di origine greca che significa "pelle di bue".

(13) Sul mare della Frigia: il mare antistante l'Asia Minore ed in particolare la Troade.

- **CARTÀGINE**

*Enéea e Àcate intànt j àandava in frésa lóonch 'l sentéer.
E bèle j éera insìma a na muntagnóola che gh'éera didrée a*

Cartàgine, pròpia davanti a la ròca che gh'è en pòo püsèe
 in bàs. Enéa el vàarda meraviliàat i palàs (tèemp indrée j
 éera cašòt), le pòorte, el bašamèent de le stràade. I Tiiri,
 pièen de vója, i tribùla cun en gràan sàm; quaidöön el svàalsa
 le müüra, i mèet in pée la ròca e i móof a màan de le ròce; de
 j àalter i deciit el pòst dùa méter sò la pròpia cà e intùurno i
 ghe dišégna en sùulcher, de j àalter j élec i giùdici, le càriche
 pübliche e in "sàacris" (14) el senàat; quaidöön el scàava en
 pòort, àalter in prufunditàa i gèta le fundasiòon de 'n teàter (15)
 o i fà végnér fóora da de i blòch de préeda de le culòne
 smišüràade, che j è po' j urnamèent altìsim de le scéene de'l
 dumàan. Cušé se móof j àave a 'l inìsi de l'estàat per la
 campàgna fiuriida, sóta 'l sùul, e le fà la rónša, quàant le
 pòorta a l'àaria chéle picenìne o le cundèensa el méel
 spantegàat o le càta chél che ghe pòorta le àaltre laurèente,
 o quàant – mìse in fila – le slògia de cà la ràsa de i màs'c
 che vàal nièent tóte. J è a bòt, el méel nóof el prüföma de
 tìimo. "O fürtünàat chéi ch'ìi vèt le so müüra bèle in pée!",
 el diis Enéa, intàant che'l vàarda i təc de la citàa.
 Sguarnàat magicamèent da la fümàana, el véen avàanti
 in méša a la gèent e nisöön el riès a vedìil. In de'l més a la
 citàa gh'éera en buschèt cunsacràat che 'l parìiva sguarnàt
 da n' óombra gràanda: chì tàanti àn prìma i Fenìici, ficàat
 sò in de la custéera da j òonde e da'l vèent, i gh'ìiva truàat
 sóta tèra el segnàal pensàat da Giunóone: el cràni de'n cavàl
 pièen de brìio ('n augüüri sicüür che el pòpol nóof, en dé,
 el sarès stàt fòort in guèra e bèen mìs per tàanti sécui.
 Didóone la gh'ìiva fàt méter sò en gràan tèmpli a
 Giunóone pièen de na möcia de tešòor e cun la prešèensa
 de la Déa; la gh'ìiva j ingrès de bróons e àanca 'ndùà se
 pògia j architràaf*.

*stipiti

De le gràan pòorte de bróons le giràava sò i pòlech.
 Enéa el gh'aa vìst na ròba che per la prìma vòolta
 la gh'aa fàt andàa via le so paüüre, e la gh'aa fàt pensàa
 cun fidücia a'l dumàan. Intàant che'l vàarda el tèmpli,
 sèensa fàase scapàa nièent, e 'l spetàava che rivès
 la regìna, el vàarda cun amirasiòon le fürtóne de la citàa
 e 'l capìs che ràsa de 'n tribüléeri ghe fùdes in muimèent,

èco che 'l l'aa ciapàat dèenter na séerie de pitüüre che parlàava de la guèra de Tròoja, bèle famùusa in töt el móont. El vèt j Atriidi, Priamo e 'l Chìle, tötì nemìch 'l öön cun 'l àalter. Alùura el se féerma caragnèent e 'l dīis: "O Àacate, gh'éel in de'l móont en siit che el sàga miia pièen de la nòostra scarùgna? El chì Priamo! Àan chì se pàarla bèn de lüü, àan chì se piàans per la so sfürtöna, j è làagrima che le vè dèenter a tôte le ròbe de'l móont e tötì i cóor i véen a tucàa i travàj de j òm. Làsa stàa tôte le to paüüre: sùuntum famùus e chéesta la sarà la nòosta salvésa". Intàant che'l dišiiva cusé el se impieniiva l'ànima de figüüre vóode, cun la fàcia bagnàada da'l piànsher. El vedìiva da na pàart i Gréeci che i scapàava sóta Tròoja cun adrée i giùuen Trujàan, da chel'àaltra pàart el vedìiva i Friigi cun didrée Achìle muntàat sö'l càr da guèra, cun 'l èelmo crestàat. E pò el gh'aa vist a caragnèent le tèende de Réesho (16) biàanche cùma la néef, e Dioméede töt pièen de sàanch che, quàant el gh'è 'ndàt a dös a tradimèent in de'l prim piishol, el purtàava i so cavài briùus a'l so acampamèent prima amò che i gh'èes tastàat l'èerba de Tròoja, e beviit l'aaqua de'l Xàanto. Da n'àaltra pàart Tròoilo, en pòer regàs miia en gràado de sfidàa nisöön, che'l s'è vist davàanti Chìle el gràant, e el gh'aa mulàat la spàada. L'éera purtàat via da i so cavàj, pindulèent da'l càr, a cucìoon, el tegniiva amò in màan le réedene; la téesta e i cavéi ch'ìi strisiàava in tèra, la làancia giràada che la rigàava la pùulver. Intàant le dóne trujàane cun i cavéi mulàat le 'ndàava a'l tèmpli de la nemìiga Palàde e pièene de tristésa, i l'aa süplicàava, intàant che le se dàava de le tiighe a'l stómech cun le màan, e le ghe ufriiva en mantél presiùus: la Dèa la giràava la téesta, j óc sbasàat vèers la tèra. Achìle, dòpo viighe tiràat adrée trè vòlte Ètore intùurno a le müura de Tròoja, el na vendìiva a pées d'òor el pòer còorp marturiàat. Enéea quàant el gh'aa vist el so amiich mòort, el so càr, el so cadàaver e Priamo che'l slungàava le màan bùne a nièent, el gh'aa mandàat fóora en gràan lamèent.

*Pò el s'è mìs amò a cumbàter in de'l més de la batàalia
còontra j invasùur inséma a i so suldàat de l'urièent
e a j armàat de'l néegher Memnone (17). Pentisilea
rabiida (18) la cumandàava le Amàsoni cu i so scüüt fàt
a löna; a gueriéra véergine - na cintüüra d'òor sóta
le tête squèerce - la gh'ìiva el fóoch adòs in de la batàalia
e ghe piašiiva fàala fóora cun i gueriéer püsée curagiùus.*

(14) Sacro perché rappresentava la sacralità dello stato ed era depositario delle leggi.

(15) Teatro: non bisogna stupire se tra le prime costruzioni ci sia anche il teatro, che nell'antichità era una delle manifestazioni collettive più celebrate e più significative per quanto riguarda il costume e la civiltà di un popolo.

(16) Reso, re della Tracia, venuto in soccorso di Troia, ebbe notte tempo l'accampamento devastato da Achille e Diomede.

(17) Memnone: secondo Esiodo era figlio di Titone e dell'Aurora. Prese parte alla guerra troiana e cadde sotto la spada di Achille. Piange ogni giorno la sua morte la madre e le sue lagrime si mutano in rugiada. La leggenda narra che la statua che lo raffigura, dia un suono dolcissimo all'apparire dell'alba.

(18) Penthesilea: figlia di Marte e regina del popolo guerriero femminile delle Amazzoni. Anch'ella fu uccisa da Achille.

• ENÉEA L'INCÓONTRA DIDÓONE

*Intàant che 'l trujàan Enéea el vàarda chéeste scéene
pràan bèle e pò 'l sà pö 'sa dìi, tàant 'l éera in òoca,
la regina Didóone, bèla fóora de mišüüra,
la se pòorta avàanti vèers el tèempi in méša a de i giüinòt.
Cùma fà Diàana quàant la cumàanda de balàa sö le rìive
de l'Euròora o sö i turnàant de'l Cìinto e mìla Oréadi
la se mèt intùurno e le ghe và adrée (la Déa
la véen inàans, la faréetra sö 'l fiàanch, püsée vàalta
de töte le àaltre Nìinfe, e Latùna la góot
in de'l segréet de'l cóor): cuśé Didóone, cuntèenta,
la caminàava in méša a i sóo, e la ghe fà frésa sö
i lauràa per el règn che véen sö. Pò la gh'aa ciapàat
pòst sö 'n tròono pròpia in méša a'l santüàari, davàanti a
la cèla de la Déea, cun töt atùurno le so guàardie sièelte.
La regina l'éera adrée a giüdicàa, la cüràava
la giüstìisia e la fiiva fàa in de la manéera giöösta*

*i lauràa, quàan' a l'imprüiisha Enéa el gh'aa
vìst rivàa in méša a tàanta gèent Antéo, Segèesto,
el fòort Cloàanto e de j àalter Trujàan
che 'l néegher tempuraloon el gh'iiva spantegàat
in de'l màar e 'l gh'iiva ficàat luntàan sö spiàge divèerse.
I s'è meraviliàat in de'l stès tèemp lüü e Àcate, cunfundìit
fra la cuntentésa e la paüüra: i brüşàava da la vója
de strenšiighe le màan, ma, a savii miia cùma la se sarès
giràada la menàada, el jà distüürba. I stà schìs, quarciàat
da la niigula, a spetàa che sòort tucarà a i so cumpàgn, a
sèenter in che spiàgia i gh'àbia lasàat la flòta, e perché i sia
vegniit lé - òm catàat fóora da tòte le nàavi – a impluràa
pietàa, intàant ch'ii 'ndàava vèers el tèempli in méša a'l
vušamèent de la gèent. Quàant j è 'ndàt dèenter e i gh'aa
viit el permès de parlàa a Didóone, Ilionéeo, el püsèe
garantiit, el gh'aa cuminciàat a dèi cun càalma: "O regina,
che Giòove el t'aa permès de fundàa na citàa nóoa e regnàa
sö pupulasiòon süpèerbe, nuàalter pòoer Trujàan, sbatiit da
i vèent per ògni màar, végnun ch'ii a süplicàate: dàa miia el
permès de dàa fóoch a le nàavi, rispàarmia en pòpol a pòst,
pèensa bèen a'l nòoster càašo cun atensiòon e pietàa.
Sùuntum miia vegniit ch'ii a sbragàa cun le àarmi i Penàati
de la gèent de la Liibia, e gnàanca a rubàaghe la ròba, per
scapàa jà in màar cùma d'i piràati: sùuntum miia cusé catiif,
e gnàanca póol permetiise tàanta süpèerbia en pòpol che
'l è stàt castigàat. Gh'è in méša a'l màar na tèra che i Gréeci
i ciàma Espéeria, cun de la gèent armàada fina a i dèent, cun
i càamp che böta ògni bèen; en tèemp ghe stiiva j Enòotri, e
se diis che i so disendèent i l'àbia ciamàada Itàalia da'l nùm
de 'n so rè. Lé vurivum andàa... Quàant a 'n cèert mumèent
Oriòone preputèent, vegniit fóora da'l màar, el n'aa ficàat sö
l'aaqua bàsa e pò 'l gh'aa sbatiit in de l'àaria di ventoon che
i n'aa purtàat luntàan. El màar el n'aa fàt a tòch, in méša a
jòonde e scòogli paurùus: sùuntum rivàat in pòochi a la
vòostra riviéra. Ma che gèent éela la tùa? Che manéera éela
chéesta de impediine de méter i pée a téra e de stàa lé sö la
spiàgia? Perché fàane la guèra? Se tegnii miia cöönt de'l
gèner ümàan e de j òm armàat, gh'ii de viighe paüüra*

alméeno de i Dèi che i ricòrda e i giüdica el bèn e el màal. Enéea, l'òm püsèe a pòst, pietùus, valurùus de töti i murtàai, 'l è 'l nòoster rè. Se i Fàati i la tèen amò in vità, se 'l respiira, se amò el ripòosa miia in méša a j óombre catiive de la mòort, gh'ùm paüüra de nièent; e gnàanca te gh'àaret de pentiite de viighe garegiàat cun lüü in gentilésa. Gh'è de le citàa e de j armàat de Tròoja àan in de'l paées d'i Siciliàan, indüa régna el famùus Acèeste de sàanch trujàan. Làsene tiràa a rìiva la flòta tarucàada da i vèent, per metiila a pòst cun de'l lègn tajàat da le buschine, fabricàa d'ì rèm; per po' pàarter cuntèent vèers l'Itàalia e 'l Làasio, se gh'arùm la furtòna - truàat el re e i cumpàgn – de 'ndàa vèers l'Itàalia. Se gh'è pö la manéera de salvàate, se 'l màar de la Lìibia el t'aa tiràat sóta, o bòn Enéea, bravìsim pàader de i Trujàan, se gh'è mòort àanca Jùulo nòosta speràansa de'l dumàan, andarùm alméeno in Sicìilia, da dùa stiivum bèn e da dùa sùuntum partiit, pudarùm véder el rè Acèeste!". Cuśé parlàava Ilionéeo e töti i Trujàan i dišìiva de sé cu'l còo. Alùura Didóone, sbasàat j óc a tèra, la gh'aa dīt: "Gh'ii miia de viighe paüüra, stripèe fóora da'l cóor i bröt penséer. La düüra sitüasiòn, i ris'c che gràava sö Cartàgine, che 'l è nóoa e gnamò bèn impiantàada, i me òbliga a viighe de le paüüre, cun la diféeša d'ì cunféen in ògni àangol cun de le guàardie bèn armàade. Chii cugnùs miia la ràsa de Enéea, Tròoja, el valùur, j éeroi, l'incèendi che 'l gh'aa fàt finì na guèra cuśé gràanda? J è miia düür de ànim i Tìiri, el Sùul el fàa 'ndàa i so cavàj miia tàant luntàan da la me citàa e 'l riès a méter el calùur de la pietàa in de i cóor de la me gèent e àanca a mé. Ve farò andàa jà sicüür, ve darò na màan in töte le manéere, sia che gh'èsus vója de cercàa la gràant Espéria e le tère sàacre a Satùurno, sia che gh'èsus vója de 'ndàa vèers le spiàge d'Érice, da'l re Acèeste. Se pò vurari fermàave in de'l me règn, gh'ii de savii che chéesta citàa nóoa l'è vòostra: tirèe püür a sèch le nàavi, e che mé farò miia diferèensa fra i Pùnici e i Trujàan. Gh'ès el céel de vóorer che Enéea el füdes chì, purtàat chì da'l stès vèent! Ad ògni manéera mandarò persùne fidàade a cercàa fra le rìive de'l màar, e urdinarò de vardàabèen sö töta la tèra de Lìibia, per

*véder se 'l fūdès riesiit a tucàa tèra o magàari se l'è a
šübianèent in de 'n quàal bòsch o citàa. Stà buna! Enéea el
piio e el fòort Àcate da 'n bèl pòo i brüšàava da la vója de
mandàa jà el niigol. E Àcate el gh'aa dīt a Enéea: "O fióol
de Vénere, cùša pèenset de fàa? Tòt va bèen, te'l védet:
la flòta e i cumpàgn j è stàt amò catàat. Màanca apéena
Oróonte, che gh'um pròpia vist tiràat sóta da'l màar catiif:
tòt el rèst 'l è preciis a chél che t'aa dīt to màader". El gh'iva
apéena parlàat quàant la sòsula fümàana che la jà sguarnàava,
l'è 'ndàta jà a l'imprüiisha in de l'àaria libera. Enéea el pariiva
'l sùul in de la lüüs ciàara, a la pàari de 'n Dìo, belisim in fàcia
e de fisich; àanca perché la stésa Vénere, cun en bùf, la gh'iva
dàt a'l fióol na ciòpa de cavéi ch'ii lüšiiva e, in purpurina, na
lüüs de giüinésa in de j óc ch'ii brilàava. In de la stésa manéera
che l'artiista 'l aümèenta el splendùur a'l avòorio bèle ciàar, o
el fà püsèe bèl l'argèent tàa'me 'l òor, o 'l màarmo de l'iishula
de Pàaro (19). Alùura Enéea el pàarla a Didóone davàanti a'l
so pòpul curiùus per la manéera de la regina la gh'aa viit de
fàase véder cuśé a l'imprüiisha. E el diis: "El chì el trujàan Enéea
che sii adrée a cercàa, scampàat da'l vòoster màar. O regina,
apéena té te gh'èet viit pietàa de i tribuléeri che Tròoja la
gh'aa pasàat, e che te ne òospitet tàa'me di sòci in cà tùa,
scampàat da i Gréeci, fiàch e sgnìch per tàante fadiighe
in tèra e in màar, quàant gh'ivum biśógn de ògni ròba:
sùuntum miia in de la cundisiòon de ringrasiàate in de la
giöösta manéera, sia nuàalter e sia quàant réesta de la
gèent trujàana 'ndàta de chì e de là per tòt el móont.
Chìi gh'è là in àalt el te dàra merit, se en quàal Spìrit celèst
el vuràa fàa céera a la gèent buna, se gh'è la giüstisia
e la cusièensa de'l bèen. Che sécol feliis el t'aa fàt végnér
fóora? Che genitùur cun nubiltàa i t'aa fàt, o càara regina?
Fintàant che i fiöm j andrà in de'l màar, fintàant le
òombre le curarà adrée a i fiàanch de le muntàgne,
fintàant che el céel el ghe darà de mangiàa a le stéle viive:
dèenter de mé, in ògni pòst 'dùà 'l destéen el gh'ès de
ciamàame, el to nùm el sarà dèenter de mé, cuśé la to
gràasia e i to mérit!". Dòpo viighe parlàat el gh'aa dàt la
màan dèestra a Ilionéo, la mansina a Serèesto e pò el*

gh'aa salüdaat töti chéi j àalter, el valurùus Già e el fòort
Cloàanto. Didóone la s'è meraviliàada prìma a vedìl
pò a scultàa la stòoria de le so sventüüre, e la gh'aa dît:
“Fióol de na Déa, che destéen te perséguita in méša
a di perìcoi cusé gràant? Qua éela la fòorsa che te sbüürla
a spiàge luntàane? Té séet chél Enéea che Vénere
la gh'aa viit da Anchìise vešéen a l'òonda de'l
Simoéenta? Ricòordi che Tèucro, el fradél de Ajàace,
'l è vegniit en dé a Sidóone, casàat jà da i so siit,
e el cercàava en règn nóof cun 'l ajöt de Béelo me pàader,
che alùura el sachegiàava Cipro e l'éera àan el padròn
de chél' iisùula lé. Da chél dé là, sò töt sö la rüina de Tròoja,
e àan de té e de i rè de j Achèei.

Àanca se l'éera cóontra i Trujàan, Téucro el parlàava bèn
de lùur e el dišiiva che lüü 'l éera de la stésa rása.

Vegnii dònca dèenter, o giüinòt, vegnii in de la me cà.

Na stésa sòort la gh'aa vuriit che àanca mé, sbatìida
in méša a tàanti guài, gh'èsi de rivàa chì finalmèent
in chéesta càara tèra. Sò bèn cùša 'l è 'l dulùur,
da lé gh'òo imparàat a dàaghe na màan a chii ghe l'aa”.
Intàant che la parlàava cusé la cumpàgna Enéea in de'l so
palàs e la cumàanda che se fès di sacrifici in de i tèempli
de i Celèst. Pò la màanda a i Trujàan che j éera sö le nàavi
viint tòor, cun cèent nimàai bèn mès e cèent agnéi
gràs e cèent péegure, töta na regalìa destinàada a fà
fàa na bèla féesta chél dé là...

Intàant la splèndida régia l'è stàta mìa a pòst
cun en lüso fóora de mišüura. El banchèt i l'aa preparàat
in de na sàala in méša a'l palàs: i gh'aa mès in tèra tapéet
fàt cun de la pùurpura veramèent bèla, e in sö i tàavoi
de'l vašelam d'argèent che 'l pešàava tàant, d'ua gh'éera
dišegnàat in de 'l òor le ròbe püsèe bèele che gh'ìiva
fàt j àantenàat, na filéera de stòorie mise in pée da tàanti
e tàanti persunàc de chéla rása de gèent antiiga.

Sicóme l'éera en pàader pièen d'amùur, Enéea
el màanda Àcate a le nàavi a purtàaghe le nutiisie
a Ascànio per tiràasel pò adrée in citàa: töte le
preocüpasiòn de pàader tèner j éera per lüü.

Pò el cumàanda che véгна purtàat a la regina di regài salvàat da la rüina de Tròoja: en mantél gréev de ricàm e d'òor, en véel urlàat de fòje giàalde d'àcanto, ròbe bèle che Élena la gh'ìiva tudìit sö quàan l' è scapàada da Micéene per rivàa a Pèergamo e a 'l amùur pruibìit, regàj meraviliùus de so màader. La cumàanda àan che i ghe purtès el scettro de Ilióon, la fióola püsèe gràanda de Priàmo, la so culàana de pèerle e na curùna dùpia d'òor e de le préede presiùuše.

Àcate 'l übidis sübit e el và de cùursa vèers le nàavi. Ma Vénere, che la na sà jööna püsèe de'l diàavol, la pèensa in che manéra de viìghe sudisfasiòon e la mèet in pée che Cupìido, cambiàat de curpuradüüra, el vàga a Cartàgine a'lpòst de'l tèner Ascànio e el fàsa infiamàa (cun i regài de Enéea) la regina d'amùur tremèent, infina in fóont a j òs; perchè la gh'aa paüüra de la cativéeria de Giunóone, e le riès mìa a dòormer cun chél pensèer lé la nòt. Cuše la ghe diis a Amùur: "Fióol mée, che te séet la me fòorsa e el me bàch de cumàant, che te gh'èet mìa paüüra de i lampès de'l Pàader uniputèent, me végni in šenóc a dumandaa el to aiöt. Enéea, to fradél, 'l è sbatiit da'l màar sö tôte le spiàge da la cativéeria de Giunóne, che 'l la póol mìa vediil: te'l sèet bèen, tàante vòolte te me l'èet dīt che t'è vegniit infina màal. In chél mumèent gh'è 'ndàt incóontra la fenìicia Didóone che la ghàa fàt na bèla céera e che el l'aa téen lé cun tàanti cumplimèent: ma mé gh'òo paüüra de chéla càgna de Giunóone, che sicüramèent la starà mìa lé a gratàase el nuéen, in de 'n mumèent cušé difìcil e cumplìcaat. Alùura pèensi de ciapàa a'l mée sèp la regina e de metiìghe fiàme d'amùur in de'l cóor, perchè la gh'àabia mìa de diventàa nemìiga de i Trujàan per cùulpa de 'n quàal àalter de i Celèst, e che la gh'àabia de amàa Enéea tàa'me mé. Scùulteme alùura cùma te gh'arèet de muìite. Per invìit de so pàader, Ascànio, el me tešòor, e me püsèe gràanda preocüpasìoon, 'l è adrée a andàa in citàa a purtàa tōti i regàj scampàat a le fiàme e a'l màar: mé ghe daròo la sdòormia, pò dòpo el

sguarnaròo intàant che'l dòorma in de 'n pòst cunsacràat, sò le muntagne de Cìtera o sò l'ìda, cuśé la póda mìa végnér a savii in nisöna manéera i me tranéi o nóoşer a i me dişegn. Per na nòt te farèet parèensi d'éser lüü; te séet en pütél, te pudarèet cun facilitàa fàa tóo la so fàcia; cuśé quàant Didóone, cuntèenta, la te ciaparà in sèen tra i föm de'l véen e 'l mangiàa de'l banchèt, quàan' la te cucarà fra i so bràs in méša a na müüda de baśéen, te ghe bufarèet in de'l cóor en fóoch velenùus.

Amùur el gh'aa übediit sübìt a le paròole de so màma e, mise šó jàale, el s'è divertìit a caminàa cun l'andadüüra de Jùulo. Intàant Vénere la gh'aa fàt rivàa sò 'l còorp de Ascànio na pìişulèera e, intàant che 'l àa tèn bèl càalt tacàat a lée, el la pòorta in di bòsch vàalt de l'ìda, dùa la prüfümàada magiuràana la la spéta e la ghe prutéc i sógn cun i so fiùur uduréen. E bèle Cupìido, übidièent a'l deşidéeri de Vénere, el và cuntèent sóta la guìda de Àcate, a purtàa i regàj meraviliùus a la regìna de i Tìiri. Quàant 'l è rivàat a'l palàs, Didóone la s'éera bèle setiida šó in méša a'l banchèt, sò 'n lét duràat da tapét belisim, e àan Enéea cun i Trujàan el gh'iiva ciapàat pòst sò di lét de pùurpura. Gèent de cumàant la dà l'aaqua a le màan, inséma a tuajóoi finisim, e i tiira fóora 'l pàan da le siiste. Dèenter, in cüşìna, laùra cinquàanta regàse, che le gh'aa el cóompit de preparàa bèen la lóonga série de mangiaréen e de unuràa i Penàati cun le primisie brüşàade in de'l fóoch. De àaltre cèent regàse e cèent valèt de la stèsa etàa i stàa adrée a'l servisi de mèensa, i pòorta el mangiàa in tàaula, i mèet šó bèen le cópe e i vèersa da béever.

I Tìiri j éera rivàat in de na bèla ciòpa a'l banchèt e, mìs šó in di lét töt ricamàat, sò inviit de Didóone, j è lé a bùca davèerta davàanti a i regàj de Enéea, el mantél e el vèl urlàat de àcanto; e i vàarda cun amirasiòn Jùulo, le so fiinte paròole, l'uciàada pièena de fóoch de Amóore. Püsèe de tóti el la vàarda cun amirasiòn Didóone, destinàada de chì en pòo a la rüina, la riès mìa a viighen asèe, e la se infiàma intàant che la vàarda Jùulo büşıàader, cumòsa da 'ste fióol e da i regàj. Cupìido, che

*'l s'è tacàat a'l còl de Enéea, e cuntentàat cu'l sóo
brasàal sö 'l amùur de 'l òm che 'l fiiva parèensi d'éser
so pàader, el s'è giràat vèers la regina: Didóone la s'è
impiigulada cun j óc e cu'l cóor, e el la ciàpa sö i šenóc,
sèensa capii che l'éera adrée a fàase scaldàa el cóor
da 'n cušé gràant e-Spirit. A'l cumàant de Vénere,
Cupido el cumiincia piàan bèl bèl a scancelàaghe da'l
cóor la figüüra de Sichéeo e a impienìighe l'ànima, da
tàant tèemp blucàada e dešèerta d'amùur, cun na fiàma
nóoa. Apéena finiiit el banchèt, i valèt i gh'aa purtàat jà
töti i rušióoi e i gh'aa impieniiit di vaaas gròs pièen cèp de
véen. El palàs el rimbóomba de 'n cincél giujùus e chéi
che gh'éera lé i fà rivàa le so vùus per töti i siit;
làampade impise le pindùla da i sufit duràat e le fiàme
de le tòorce le trasfùurma in dé la nòt. Alùura la regina
la se fà dàa la cùpa d'òor e de gème duperàada sèemper
da Béelo e da i so disendèent e el l'aa impièena de véen;
töt intùurno se fà cìto: "Giòove - la diis Didóone –
té che te prutéget chéi che véen de fóora, dàane 'l permès
che chéesta giurnàada la sìes bèla per i Tiiri e per i Trujàan,
che la nòostra disendèensa la n'aa cunsèervi la memòoria.
Che ne véгна apróof Bàcco creatùur de felicitàa e
la bùna Giunóone. E vuàalter Cartaginées
cun viiva cuntentésa celebrèe chéesto nòoster catàase!"
Intàant che la dišìiva cušé la mèt na quàal gùsa de véen
sö la mèensa, pò la pòorta el véen a i làber e la slóonga
la cùpa a Bišìia per incuragiàal a béever: Bišìia el vóoda
tàa'me 'n asetàat la tàsa che spümàava, che pò el la
fàa pasàa de màan in màan a töti. Jòopa da i lónch cavéj,
aliéef de'l gràant Atlàante, el sùna la céetra duràada.
El càanta la löna šübianèenta e i travàj de'l sùul,
cùma gh'aa fàt a nàser le béestie e àanca la rása de j òm,
i lampès e el pióover: el càanta le sèt suréle liadi, Artùuro
e le do Ùrse; e 'l perchè el sùul d'invèerno el gh'aa tàanta
frésa de fàa scapös in de 'l Océeano, perchè le nòt d'estàat
le tàarda. I Tiiri i ghe fà 'l apláušo, e i Trujàan adrée.
E Didóone, che in de la vità ghe n'éera capitàat d'ògni, la
pàsa la nòt a parlàa cun Enéea e intàant la ghe béef adrée*

*el veléen mistüràat d'amùur. La ghe fà le dumàande sö
Priamo e sö Ètore, sö j armamèent de'l fióol de l'Auròra,
sö i cavàj svèelt de Dioméede, sö la fòorsa de'l Chile.
"Te préeghi, in de'l sègn de l'ospitalitàa – la diis – cöönta
chì fina da 'l inisi i guàj de i Gréeci, le sfürtöne de i to sòci
e el viàc lóonch, perché 'l è bèle la sètima estàat che 'l
destéen el te càsa jà per ògni tèra e màar"*

(19) Paro, isola famosa per il nitore del suo marmo.

• SECÓONT CÀANT

Intàant che véen só la nòt, in de'l silèensi totàale de i prešèent, Enéea le s'cumìincia a cüntàa la distrüsiòn de Tròoja, àanca se ghe fà màal parlàa de la so citàa e de'l so pòpol. E cusé el diis che per el sügerimèent de Minèerva, i Gréeci fiàch sderenèent per la lóonga guèra, i deciit de pasàa a 'l imbròi per ciapàa la citàa, che per dées àn j éera miia stàt bòn de conquistàa e de 'ndàaghen fóora.

Cusé i mèet in pée en cavàl de lègn gigantèsch, indùda de dèenter i sguàarna na ciòpa de gueriér; pò i fà parèensi de pàarter e i làsa sö la spiàgia el cavàl cùma im omàgio a i so Dèei. I se sguàarna dòpo na quàal ùura de navigasiòn didrée a l'iisùla de Tenéedo e i spéta el mumèent püsée indicàat per turnàa indrée.

I Trujàan, quàant i s'è 'curgiit de la partèensa de i nemìich, i véen tóti fóora cuntèent da le pòorte e i và intùurno cun la bùca davèerta a'l gràan cavàl.

I püsée tajàat fra de lùur i nàaša vergùtina de stòort e i cunsiia a tóti de sbragàa el cavàl. Öön de lùur, Laocóonte, el tiira la làancia cóontra chèl bèl schèers de i Gréeci, che 'l fà en bèl ciòch.

Intàant riiva di pastùur che i se tiira adrée in cadèene en gréeco prešunéer, Sinóone, che i Gréeci i gh'iiva bandunàat cun furbisia per tóo de bàla püsée amò i Trujàan.

Chéesto chì, purtàat dinàans a'l rè Priamo, el cunfésa d'éser scapàat da i so cumpàgn che i gh'arès vurìit fàal fóora per prupisiàase el viàc e turnàa a cà püsée sicüür. El véen crediit, liberàat e interuguat sö 'l mistéeri de'l cavàl.

Sinone, en bel furbaciòn, el rispóont a tóte le dumàande e el diis che i Gréeci in gh'iiva fàt el cavàl in riparasiòn de 'n sacriléegi fàt in de'l rubàa el Palladio, e de vüil fàt in de na mišüüra cusé gràanda perchè el gh'ès miia pudìit entràa in de la citàa, che la sarès stàta, per magia, màai pö conquistàada da i nemìich.

Sücéet pò 'n fàto prudigiùus, vurìit da Minèerva, nemìiga de i Trujàan, che la pàar cunfermàa le paròole de Sinóone. Intàant che Laocóonte 'l è adrée a sacrificàa sö la riiva de'l màar en tòor per ringrasiàa Netùuno de la partèensa de i Gréeci, dùu spaventùus serpèent i véen fóora da j àaque e i ciàpa dèenter e i strèens i dùu fióoi de Laocóonte e

Laocóonte stès. Dòpo viìghe fàt cheschì, i dùu mùuster i và dèenter in de'l tèempli de Minèerva e i se inturciùla a i pée de'l simülàacri de la déa. Gh'è pö de dübi: i Trujàan i deciit de purtää dèenter in de la citàa el cavàl e de metiil in de la ròca.

Cassandra, fióola de Priamo e sacerdutésa cun de le capacitàa da magòta, la vèt la pròsima rüina de la citàa; el cavàl el véen purtàat dèenter in méša a le müüra rùte.

In de la nòt, le nàavi de i Gréeci le tùurna a riiva e Giunóone, a 'n segnàal preciis, la vèer la pàansa de'l cavàl, da dùa véen fóora i gueriéer, che i vèer le pòorte de Tròoja a i cumpàgn che intàant gh'éera sbarcàat.

A Enéea che'l durmìiva, ghe se prešèenta in de'l sógn l'óombra tóta inchiculàada de sàanch de Ètore, che 'l làa scungiüüra de scapàa e de purtàase adrée i Penàati.

Ma Enéea el ciàpa j àarmi e el se fica in de 'l müciòn a cumbàter, inséma a de j àalter gueriéer trujàan che i vool móorer cun la spàada in màan.

- EL CAVÀL DE LÈGN

I gh'aa tašiit töti:

j óc tacàat a la fàcia de Enéea i pindulàava, da i so làber. Da 'l so pòst d'unùur, bèen in viista, el trujàan el gh'aa scuminciàat a dìi: “Regìna, té te me dumàndet de ricurdàa en dulùur che se póol mìia cüntàa: te me ùurdinet de dìi cùma i Gréeci i gh'àbia fàt a ficàa šó Tròoja, le so ròbe presiùuše, el so règn che 'l me fà caragnàa, e cüntàate le ròbe da piàanšer che gh'òo vist cun i me óc e che gh'òo viviit in prìma persùna! Chii, alùura, pudarès tegniise dèenter el piàanšer davàanti a na stòoria de'l gèner, àan se 'l fùdès en suldàat de'l düür Ulise o Mirmidòn e Dòlope?

E bèle l' ümida nòt la véen šó da'l céel, le stéle le sparìs e le ne cunviinc de 'ndàa a dòormer. Ma se pròpia te vóoret cugnùser le nòostre disgràsie e scultàa a la svèelta l'ùltima stòoria de Tròoja, àanca se el me ànim el se sgàgni a'l ricòort, e che 'l ghe n'àabia mìia tàanta vója, davàanti a 'n dulùur cušé gràant, en parlarò.

I càpi gréeci, fiàch de la guèra e cun el Destéen cóontra, dòpo tàanti e tàanti àn, cun 'l ajöt de Palàde i gh'aa fabricàat en cavàl gràant 'me na muntàgna. I gh'aa mìs inséma i fiàanch cun de le tàaule de abéete, e i gh'aa dīt in giir che 'l éera dedicàat a 'n dīo, per éser ütàat a turnàa a cà. In scundiòn, in de'l fiàanch sguarnàat de'l cavàl i ghe mètt dèenter, frà i gueriéer püsèe a pòst, chéi catàat fóora

a càašo e i gh'aa impienìit cun na squàadra de gèent armàada el fóont püsée bàs de la so pàansa.

Pròpia davàanti a Tròoja gh'è Tenéedo, 'n iışula cunusiida da tōti, siōra tàant, fīn'a quàant el règñ de Priamo l'éera stāt bēen in pée. Adès invéce 'l éera 'n pòst mīia tàant sicüür: i Gréeci j è sbarcàat là, mīia vīst sō la spiàgia deşèerta. Nuàalter pensàaum che i fūdès 'ndāt vīa in diresiōon de Micéene cu'l favùur de'l vèent.

E sūbit tōta la gèent de la Tròoade la véen fóora da 'n lūto cuşé lóonch. E spalàancum le pòorte: cuşé ne piàas andàa līber in tōti i pòst e vedér j acampamèent nemīich, la pianüüra deşèerta, la spiàgia abandunàada.

“Gh'éera i Dòlopi chī, el terībil Achīle 'l éera acampàat là in fóont, chī i tiràava a sèch le nàavi, e là de sòlit i vegniīva a cumbàter”. Quaidöön in fūrlòorum el vardàava el regàl micidiàal de la véergine Minèerva e cun amirasiōon chél mùuster de 'n cavàl; Timéete per prīm el dīis de purtàal dèenter in de le müüre e de metiil in àalt sō la ròca, sīa cūma sègn de 'n tradimèent, e sīa perché el dumàan de Tròja el vuriīva cuşé. Invéce Càpi (20) e de àalter, cun el còo püsée a pòst, i dīis che chél regàl lé de i Gréeci, mīia tàant bēl el sàga ficàat in de'l màar o brüşàat, e che i so fiàanch i sàga squinternàat e la so pàansa vardàada in prufunditàa. La gèent la se diviit in de dò divèerse upiniōon. Alùura, cumpagnàat da tàanta gèent, rabiit me'n càan, Laocóonte el véen šó da la ròca là in àalt e 'l vùuša da luntàan: “Citadéen disgrasiàat, che matīišia éela la vòosta? Credīi che i nemīich i sàga 'ndāt vīa dalbòon e che i regàj de i Gréeci i sguàarni mīia 'n ingàn? Cunùusi gnamò Ulise? O j Achīivi i se sguàarna in chéesto lègn büüs, o la màchina 'l è fàta per spiàa de là de le müüra fīn dèenter le nòoste cà e rivàa a pīch sō la citàa, o gh'è sóta en quàal àalter tranél: stèe luntàan da'l cavàl, o Trujàan, el sàga che 'l che 'l sàga. Me fà paüüra i Gréeci, àan s'īi pòorta d'i regàj”. Dòpo el tiira cun tàanta fòorsa la làancia gràanda in de la pàansa cüürva de'l cavàl de lègn. La làancia trabalèenta l'è 'ndàta dèenter in de'l lègn, el vóot de 'l fiàanch ciapàatel gh'aa mandàat, in de'l rimbumbàa, tàa'me na vušina.

Ah, se el Destéen el füdes mìa stàt cuntràari e le nòoste téeste òorbe, Laocóonte el n'arès cunvinciit a sbrišulàa el gnàal de i Gréeci; e té adès, Tròoja, te sarèset amò in pée, e té, càara la me ròca de Priamo, te sarèset amò bèla là in àalt!

- (20) Capi, uno dei compagni di Enea.
(21) La costellazione di Orione portava le tempeste autunnali.
(22) Il marmo "pario", estratto dalle cave dell'isola di Paro, famoso per il suo nitore.

- **SINÒON**

Intàant che s'è adrée a raggiunàa, riiva na ciòpa de pastùur che i se tiira adrée en gréeco prešunéer: Sinòon. Interugàat da Priamo, l'invèenta na stòoria meraviliùuša che la cunviinc e la cumóof i Trujàan, che i la libera e i ghe dumàanda per che ragioni i Gréeci i gh'aa fàt en cavàl cušè gràant. Sinòon el cöönta alùura na mócia de bàle, e el diis che 'l cavàl l'è stàt fàt cu'l dešidéeri de riparàa a na bröta stòoria: a'l fàto de 'l Palàadio rubàat in de'l tèempli de Minèerva. En cavàl, de chéle dimensiòn lé, el gh'ares duiit rèender mìa pusibil purtàal dèenter in de la citàa, perchè chéesto monümèent de lègn el gh'ares fàt diventàa Tròoja sicüüra de éser màai pö inturciàada da i nemìich.

Ma ècula che di pastùur trujàan i se tiira adrée davàanti a'l rè, in méša a 'n vušamèent, en giüinòt màai vist prima, cun le màan ligàade didrée a la schèena: el s'éera cunsegnàat de per lüü a i pastùur per dàa 'l üültim cùlp a 'l imbròj e dèerver cušé Tròoja a i Gréeci, deciis in de 'l ànim de purtàa a bòn féen la misiòn o d'endàa incóontra a na mòort sicüüra. Tòta la giuentü trujàana la vèen da ògni pàart vèers de lüü, la ghe và intùurno per vedìil, la fà a gàara per diighe adrée de le rubàse.

Adès scùulta bèn i tröch de j Argiivi e impàara a cunùsei tötì da la carugnàada de öön apéena de lùur...

Quàan sèensa fòorsa, pièen de paüüra, el s'è fermàat in méša a nuàalter, e el vardàava i nòoster gueriéeri, el gh'aa dît: "Uramàai che tèra, che màar pudarà ciapàame cun amùur? Cuša pudarà màai fàa en disgrasiàat che gh'aa mìa pòst a'l móont per stàa in méša a i Gréeci, e el so sàanch i nemìich Trujàan adès i vóol per vendéta? Chél

caragnàa el gh'aa frenàat la nòosta ràabia, el n'aa calmàat. Alùura ghe dumàandum cùma 'l se ciàma, da che sàanch 'l è vegniit fóora, perchè 'l éera lé: el ne dîga per che manéera gh'arèsum de fidàase de 'n prešunèer Gréeco.

Finalmèent, mîsa šó ògni paüüra, el gh'aa dît:

“O rè, cunfesarò la veritàa, sùcéeda ògni ròba che vója: intàant mé sùunti de l'Argòlide, el néeghi miia; la sòort catiiva la gh'aa fàt de mé en tuajàan, ma màai 'n imbrujòn e en bŭšiàader. Fóorsi t'è rivàada a l'urécia nutiisia de 'l nùm gluriùus de Palaméede (23), el Bélide, che i Gréeci i gh'aa mandàat a móorer inucèent, cun l'acüüsa a tòort de tradimèent cun na càüša trücàada, perché 'l éera cóontra la guèra; adès, mòort, i la piàans. El me pòover pàader el m'aa mandàat a chéesta guèra enfina da i prìm àn, cumpàgn de Palanéede che l'éera ligàat cun mé per sàanch. Fin tàant che lüü el gh'aa mantegniit na gràn pušisiòn e impurtàansa in de le riüniòn de i rè, àan mé gh'òo viit la stèsa sudisfasiòn, àan mé sùunti stàt unuràat. Ma quàant Palaméede per invidia de Ulise (dîši ròbe che tóti i sà) 'l è spariit da la tèra, me tiràavi adrée a pùus de tót na vîta da caragnòn, de per mé, e in lŭto, svergugnàat per la sventüüra de 'l me sòcio inucèent. Sùunti végniit màt, gh'òo miia saviit tàašer! Gh'òo prumetiit che gh'àresi fàt vendéta se se fŭdès presentàat l'ucašìòn, na vòolta turnàat Àargo cun la vitòoria in màan: gh'òo mîs in pée na campagna d'òodio cun chéle paròole. Chéesta l'è stàta la càüša di mée guàj: Ulise el gh'aa scuminciàat da alùura a stremiime cun sèemper nóove parulàse, cu' l méter in giir de le balòte tra la gèent, a cercàa de fàame màal, cunviint de la so cùulpa. E gnàanca el s'è fermàat, fin a tàant che, cun 'l aiöt de Calcàante... Ma perché ricurdàa per nièent chéle sitüasiòn dularùuše? Perché stàa chî a ciciaràa se gh'ii in òodio tóti i Gréeci e ve bàasta savii che sùunti Gréeco? Cupèeme a la svèelta: 'l è chél che vool Ulise, 'l è chél che j Atriidi i sarès dispòst a pagàa a gràan préesi!”

Brüšum da la vója de fàaghe de le dumàande per savì el
 perché de la so füyüga, sèensa pensàa a la perfidia e a
 l'astüsia de i Gréeci. Intàant che'l tremàava, el và avàanti,
 cu'l cóor de 'n büšiàader, e el ne diis: " I Gréeci tàante vòlte
 i gh'aa dešideràat de 'turnàa a cà, de giràa la schèena a Tròoja
 e scapàa jà, fiàch de chéesta guèra che la finis pö. Aah se i 'l ès
 fàt! Tàante vòlte la tempéesta fastidiüüša la gh'aa saràat
 tôte le stràade de'l màar e per el teribil Àustro i gh'aa duiit
 fermàase. Bèle l'éera in pée el cavàl fàt de tràaf de àalbera;
 alüura cùma màai prima i tempuràai i ciucàava per töt el céel.
 Nervùus màandum Eurípalo a interugàa 'l uràcol de Apollo,
 e lüü 'l è turnàat indrée cun na rispòosta miia tàant bèla:
 "Vuàalter gh'ii calmàat i vèent cu'l sàanch de na véergine (24)
 cupàada quàant sii rivàat la prima vòlta sö le spiàge de Tròoja,
 o Gréeci: adès gh'ii de impluràa la manéera de turnàa indrée
 cun de 'l àalter sàanch, gh'ii de sacrificàa n'ànima de Àargo!" (25)
 Töti i s'è meraviliàat quàn la vùus l'è rivàada a le uréce de'l
 pòpol, en stremisi šelàat el s'è infricugnàat i töti j òs de la gèent:
 chii màai gh'aràa de móorer, chii sarà màai la vītima reclamàada
 da Apollo? In chél mumèent lé, Ulise el se tìira adrée, in méša
 a la gèent che vušàava per la surpréeša, 'l indüéen Calcàante:
 el ghe dumàanda spiegasiòon sö chél ch'ii vurarès i Nùumi.
 E in tàanti i me dišiiva de 'l bröt imbròl de che'l falsòon, e i
 prevediiva in silèensi el dumàan. Calcàante el tàas per dées dé
 saràat sö in se stès, e el vool miia numinàa nisöön, de mandàa
 quaidöön a móorer. A la féen, quaaši per fòorsa, sbürlàat da'l
 vušamèent de Ulise, el pàarla cùma siùum d'acòordi, e el càta
 fóora per 'l altàar de'l sacrifici pròpia mé. Töti i diis de sé,
 cuntèent cùma tàante böbe, i gh'aa permetiit che chél che töti
 i gh'iiva paüüra per sé stès, el füdès destinàat a 'n àalter. E bèle
 siùum vešéen a chél dé disgrasiàat, e bèle per mé se preparàava
 el sacrifici, le bèende da méter intùurno a la téesta, el furmèent
 salàat: gh'òo dīt 'maraméo' a la mòort, el cunfési, gh'òo stripàat
 le còorde e in de la nòt me sùunti sguarnàat in méša a l'èerba e
 a la fàanga de'n bóodri, fin tàant che i gh'ès miia de pàarter, cun
 la me preghiéera che i gh'ès de pàarter delbòon. Spéeri pö de
 póoder véder cà miia e i me càar fióoi e àanca el me pàader
 dešideràat: j Atriidi fóorse i vurarà fàa la so vendéta sö de lüur

per la me füüga, cušè j andarà a pàari per viime mìa cupàat. Perciò tre préeghi, el me càar rè, per i Celèst e tōti i Dèei ch'ii cugnùs la veritàa, per la féede, se gh'è amò en pòo de féede tra la gèent de'l móont, pietàa de tàante me mišéerie, pietàa de'l me cóor che 'l patìs sèensa nisöna cùulpa".

Ghe regàlum la vita. Sùuntum cumòs da tàant piàanšer, el cumpatìsum tàant. El stès Priamo l'ùurdina che ghe véгна tiràat via i ligàm e le manéte, e el ghe dīis cun amiciisia:

"Te pódet éser tōt e nisöön, ma té desmentéga i Gréeci, cùnsiderete de i nòoster. Ma dīime la veritàa: el perchè de 'ste cavàl cušé gràant? Chii 'l àa inventàat? A cùša sèervel? El n'ufèerta a Chéi che stà in Céel o 'n machinàari de guèra?" Sinöon, en canél campìdon per imbrujàa e de trapùle gréeche, el gh'aa levàat vèers le stéle le màan liberàade da le manéte, e 'l gh'aa dīt: "Ciàmi a testimuniàa vuàalter, fóoch sèemper impìs, la vòostra divinitàa che gh'um da rispetàa, e vuàalter altàar e vuàaltre spàade che m'ii mìa ciapàat, e vuàaltre bìinde sàacre che quàant s'ééri na vītima gh'ò purtàat: m'è permès udiàa i Gréeci e dīi tōt chél ch'ii sguàarna; ghe n'è mìa de légi che me la impedìs. O Tròoja, té mantéen le to prumése, e mé te salvarò (dīši la veritàa, e te darò in càambi de la vita en servisi gigantèsch): réesta dònca tacàda a la to sàanta paròola. Le speràanse de i Gréeci per la guèra ch'ii gh'iva cuminciàat le se bašàava sèemper sö 'l aiöt de Pallade. Ma 'n dé Dioméede e Ulìse, inventùur d'imbròj, i vurìiva stripàa da'l tèempli el fatàal Palàadio. Cušé, cupàade le sentinéle che gh'éera lé, i pòorta via la statüa sàacra, e j è stàt bòn infina de tucàa cun le màan spùurche de sàanch le bèende de la véergine Minèerva: da alùura le speràanse j è calàade, le sparìs, le fòorse le s'è indebuliide, la mèent de la Déa l'è vegniida catiiva, nemìiga. Minèerva de Tritòonia la ghe la fàt capii cun de le manéere sicüüre. Apèena i gh'aa metiit la so statüa in méša a 'l acampamèent, in d'i so óc querciàat gh'è vegniit fóora de le fiàmme de ràbia, en sūdùur salàat 'l è bris'ciàat in tōt el so còorp; per trè vòolte la Déea (miràcol incredìbil) la gh'aa fàt en sàalt da tèra cun in màan el scùudo e l'àasta che vibràava.

*Calcàante el dà 'l aviis che bišögna 'ndàa fò da le tòle
per màar, che Pèergamo la pudarà màai cascàa sùta
le làance se se tùurna miia a'l siit de Áargo a dumandàa
prutesiòon, e a purtàa là el Palàadio per metiil pò a'l so
pòst.*

- (23) Palamede, figlio di Nauplio, re dell'Eubea. Fu colui che guidò l'ambasceria per costringere Ulisse a partecipare alla spedizione contro Troia. Infatti dimostrò che la pazzia dell'eroe era finta e Ulisse fu costretto a partire. Ma l'Itacense non dimenticò l'affronto e riuscì a far accusare Palamede di tradimento e a farlo uccidere.
- (24) La flotta greca, riunita in Aulide, non riusciva a far vela verso Troia a causa dei venti avversi, suscitati da Diana, della quale Agamennone aveva ucciso una cerva sacra. Calcante profetò che per placare la dea occorreva sacrificare la figlia di Agamennone, Ifigenia, e così fu deciso. Ma Diana ebbe pietà della fanciulla, la sostituì con una cerva e la fece sua sacerdotessa, trasportandola in Tauride, l'attuale Crimea.
- (25) Argo, in greco Árgos, città della Grecia, situata nel Peloponneso nord-orientale (nomo Argolide).